

בענין ליל חגם הנקרא „ניטל“

מנהג בני אשכנז חסידים ופרושים לא ללמד תורה בליל חגם עד חצות לילה. והרבה ת"ח מצטערים בזה מאד ליבטל מלימודם. ולישון מיד בתחילת הלילה, ולקום בחצות לילה ללמוד, קשה להם מצד ההרגל [שאינם יכולים להרדם בתחילת הלילה, בפרט כשחל במוצש"ק כשנחו ביום ש"ק, וכמעט שא"א להמנע מלנוח בש"ק]. נמצא שאין להם מה לעשות, כי אם לבטל זמנם היקר, וגרע מט"ב שגם בו אינם מבטלים רגע, אלא לומדים בדברים המותרים בט"ב. ויש שיעורי תורה של רבים שא"א להפוך לפנות בוקר, וקשה לבטל ת"ת דרבים. וגם ישנם כמה ימי חגם, וכמה מנהגים בזה למנוע מלימוד, ובשיעורי רבים יש הנוהג לפי מקומו ביום אחר מחבירו, ונמצא זה מבטל שיעורו ביום שרגיל בו, וחבירו ביום אחר. ורבים השואלים בכל שנה איך לנהוג.

(א) הנה מנהג זה לא נמצא בש"ס בבלי וירושלמי ולא בראשונים ולא בכתבי האר"י ז"ל, ואחינו הספרדים בני ארצות המזרח ובני א"י אינם יודעים ממנהג זה כלל. וא"כ עכ"ת מקורו מארצות אירופה מאבותינו שגרו בין הנוצרים, וכמעט שלא נזכר בספרים מפני הסכנה מפחד העריצים בימים ההם.

ותחילה עלינו לדעת מה שם „ניטל“ של לילה זו. וכבר מצאנוהו בתרומת הדשן (סי' קצ"ה) שכי' בכמה עיירות נוהגים היהודים לשלוח דורונות לגלחים ולשלטונים ביום שמיני ל„ניטל“ כשמתחדשים להם השנה. ויזהר שלא לשלח באותו יום ממש, אלא ביום שלפניו, שאז ג"כ מתקבל להם. דמסמנא להו מילתא לקבל דורון בתחילת שנתם. ואם אירע שחל ביום א', יוכל לשלוח בו ביום, שאם

יאחר עד יום ב' תהוי ליה איבה. ובוה"ז לא שכית דאזיל ומודה. וגם עיקר כונתם אינה לע"ז, כ"א למסמנא מילתא, אתר"ד. ומובא ברמ"א (בשו"ע יו"ד סו"ס קמ"ח) שזה"ל וכן אם שולח דורון לעכו"ם בזה"ז ביום ח' שאחר „ניטל“ שקורין ניי-אהר) שיש להם סימן אם יגיע להם דורון בחג ההוא וכו' עכ"ל. והמוסגר אינו בשו"ע דפוס ווילנא, אבל ישנו בדפוס ראשון, ובעוד כמה דפוסים מאוחרים. — מבואר מהתה"ד שחג ה„ניטל“ שלהם נמשך שמונה ימים, מיום כ"ה בדצמבר (שהוא תמיד מלא ל"א ימים) עד א' בינואר (ועד בכלל). והוא המובא בגמ' (ע"ז ח' ע"א) ואלו אידיהן קלנדא ח'. ימים אחר התקופה, פירש"י היא תקופת טבת והיו עושין ח' ימים רצופין איד. וכ' התפא"י קלנדא הוא מלשון קלענדער, שכן נקרא בלועזית לוח השנה, ע"ש ראש שנת החמה, שממנו מתחילים למנות א' לינואר. וא"כ תקופת טבת היא בכ"ה בדצמבר וח' ימים אחרי זה קלנדא תחילת שנתם (בל"א ניי-אהר).

ובספר דרכי חיים ושלום (מנהגי המנחת אלעזר ז"ל) (סי' תתכ"ה) כתב שלא למד בליל ניטל, ולא לקח פתקאות מחסידי, עד חצות לילה. וזיווג אסר כל הלילה, כ"א בל"ט אין להחמיר אחר חצות. אבל הקפיד רק בחגם של היוונים (פראווא-סלאווען) [ו' בינואר], אבל בחגם של הנוצרים — הקטולים [כ"ה בדצמבר] לא השגיח כלל, ולמד כשבשאר לילות. — [ושינוי התאריכים יבואר להלן אי"ה]. — ושם בהגה"ה מביא מס' רגל ישרה להבני יששכר ז"ל שבלי ליל התקופה נהרג, והי' קליפת עורב, ושורשו מקלי' כלב, ושמענו ממגידי אמת שכמה פעמים שלמדו בליל זה

מוריה, שנה ארבע עשרה, גליון ה—ח (קסא—קסד). תש"י תשמ"ו

ובידי העתק ממעשה שהיה בימי הילני המלכה ותלמיד ר"י בן פרחיה. ואולי כונתו למגילת ניתל הנ"ל) שבערב פסח סקלוהו ותלוהו. — וא"כ עכ"ל צ"ל שבליל התקופה לא נהרג, ואז רק חגם כי אומרים שאז נולד. והיינו שהתקופה היתה בשנות קדם בכ"ה בדצמבר, ואז חגם ח' ימים (כבע"ז ח' ע"א) כנ"ל. אלא שבשנת ה"א שמ"ב (1582 למספרם) החליטו אומות העולם להזיז הלוח שלהם, של שנת החמה, ולדלג עשרה ימים, דהיינו שבמקום ה' באוקטובר אמרו שיהיה ט"ו באוקטובר (כמובא בספרים צמח דוד ועתים לבינה עמ' תי"ב), ונספו לזה עוד ג' ימים [לפי חשבון התכונה ועיבור שנת החמה] ובס"ה י"ג ימים. וא"כ כ"ה בדצמבר הוא לפ"ז מאז נקרא ו' בינואר, דהיינו שתאריך התקופה שהיתה תמיד בכ"ה בדצמבר נקרא עתה ו' בינואר [כדוגמת שעון קיץ, שמזיזים רק השעון, ואומרים שהזריחה לא תקרא שעה חמש, אלא שעה שש]. — ולכן מצינו בספרים הקדומים שלפני שנת ה"א שמ"ב, שכתבו שהתקופה בכ"ה בדצמבר, ה"ה התרומת הדשן (שחי בשנת ה"א ר"ג) והרמ"א (שנפטר בשנת ה"א של"ב) הנ"ל. וכן הביא הב"י (או"ח סי' קי"ז) בשם האבודרהם שיום ס' אחר תקופת תשרי הוא בכ"ב בנובמבר לומר ותן טל ומטר. אבל הספרים המאוחרים לתאריך הנ"ל, כגון הקצור שולחן ערוך (יט, ה) כ' שהוא ביום ד' או ה' בדצמבר (וכן הוא בב"י הנ"ל בהגהה בסוגריים). וכן מבואר הפרש תאריכים זה בס' ארחות חיים (ספינקא) לאו"ח (קיו, ב). כל זה לגבי תאריך התקופה. אבל לגבי יום חגם נחלקו הנוצרים ביניהם. כי רובם שהם קטולים, קיבלו את שינוי הלוח גם לגבי חגם. וכמו שבשנות קדם חגגו בכ"ה בדצמבר, כשהיתה אז התקופה. כן חוגגים עתה בכ"ה בדצמבר, לפי הלוח החדש, הגם שכבר אינו ביום התקופה [כי התקופה היא מעתה ו' בינואר כנ"ל]. וכן חוגגים בכל אמריקה וברוב העולם. — אבל הנוצרים היונים האורתודוקסים

של נטילתו ועקירתו מן העולם, ובא כלב לבתייהם, ומנהג ישראל תורה היא עיי"ש. [ושמעתי שכתוב ספר ישן גור אריה (שנדפס פעם אחת בשנות הש' סביב השו"ע עם הרמ"א) בס' ר"מ שיש למנוע מעונה בליל התקופה].

וכפי הנראה מזה נקראת הלילה „ניתל" על שם שהנוצרי הנתלה נולד בכ"ה בדצמבר. או „ניטל" על שם שניטל מן העולם.

וטעם הדבר ג"כ מתבאר מדבריו, דבליל חגם שולטת קליפה עזה, ואינו עת רצון לדברים שבקדושה. והגם שלכאורה אדרבא היינו צריכים להרבות בתורה זה לעומת זה, מ"מ יש סכנה בדבר, עפימ"ש"כ הבאר היטב (תקעא, א) ודע שכל המעשים שאדם עושה, ותורה שלומד בעדו רשע, בעוה"ר מוסיף כח בקליפות, עד שחוזר בתשובה מוציא מהקליפה עכ"ל. [עוד כ' הבאה"ט (תקפ, ט) שראוי לכל בר ישראל לבכות על שריפת התורה שמכח זה נמסרה התורה לקליפות]. וא"כ מי יאמר זכיתי לבי, ובימים רגילים אנו מקוים שהשי"ת יקבל הרהורי תשובתנו, ויעלו התורה והמצות שלנו לרצון לפניו, אבל בלילה זו שכח הקלי מתגבר מאד לחטוף הכל מהקדושה, יש להזהר ביותר שלא יוסיף כח לקלי ח"ו. — ובפרט שכידוע מס' חסד לאברהם (למהר"א אזולאי) ומס' סור מרע ועשה טוב (לרבינו העטרת צבי) בכל לילה עד חצות אין לנשמה כ"כ טהרה כמו אחר חצות. ועי' בס' קומי רוני (סי' ב') שהאריך בזה. וא"כ כש"כ בליל השליטה החזקה של הקלי שיש להשמר ביותר, שלא לקלקל במקום לתקן.

ב) אך מש"כ שבליל התקופה נהרג, צ"ע ממה שכתוב אצלנו בחסרונות הש"ס (לסנהדרין מ"ג ע"א) בערב פסח תליוהו לישו הנוצרי וכי על שכישה והסית והדיח את ישראל עיי"ש. וכן כתוב ב„מגילת ניתל" (הנמצאת בכת"י ומיוחסת לאחד מתלמידי החת"ס שהעתיקה מכתבי רבו. וראה בסדר הדורות מע' תנאים ר' יהושע בן פרחיה, שכתב

מוריה, שנה ארבע עשרה, גליון ה—ח (קסא—קסד), תשרי תשמ"ו

וראה ביערות דבש (דרוש ב') שכ' שד' תקופות השנה, שנים מכוונים לטובה, ט' וי' תשרי וט' ניסן, ושניה לרעה רח"ל, ט' וי' טבת וט' וי' תמוז עיי"ש. הרי שעצם יום תקופת טבת יומא דדינא הוא. — ומקור הדברים מהזוהר הק' (ח"א דף יב. וח"ג קעד.) תלת ירחין דדינא קשיא שריא בעלמא, תמוז אב וטבת. ועוד (בח"ג רנט.) טבת הא כדין ימי הרעה הו, ואתערת ההיא רעה ואתתקפת (שלטון הס"מ). וראה זה פלא (ביומא ל"ה ע"ב) בעובדא דהלל שלא הניחו שומר בהמ"ד להכנס, ועלה לארובה, אמרו אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה, וירד עליו שלג ברום ג' אמות, פרקוהו ואמרו ראוי זה לתלל עליו השבת. ואם נאמר שהיה ממש ביום תקופת טבת [דאל"כ הול"ל וטבת היה], הסתכן הלל ע"י שליטת הקלי, וירד עליו „שלג“. שכתב בס' קהלת יעקב (מצי שלג) שגם החיצונים נקראים שלג כמ"ש בזוהר (ויחי רלח:) לא תירא לביתה משלג עכ"ל. [וכ"ה בחגיגה י"ב ע"ב שברקיע הנקרא מכוון אצרות שלג וברד וטללים רעים וסופה וסערה וכו' הרי ששלג ממדת הדין היא]. — והלל ה' כבר אחרי האיש שה' תלמיד ר' יהושע בן פרחיה (כבחסרונות הש"ס סנהדרין ק"ז ע"ב) שר"י בן פרחיה דחפו ליש"ו בשתי ידים. והלל היה תלמיד שמעי ואבטליון, שקיבלו משמעון בן שטח, שקיבל מיהושע בן פרחיה (אבות פ"א).

[האמנם שיש מבוכה בזה, מתי היה אותו האיש. כי לפי ספירת הנוצרים, שמתחילה לפי דבריהם משנת לידתו, נולד בשנת ג"א תש"ס (ס"ח שנת לפני חורבן בית שני שהיה בשנת תתכ"ח). וא"כ לא יתכן להיות תלמיד ר' יהושע בן פרחיה. שהרי הלל התחיל לנהוג נשיאותו ק' שנה לפני החורבן (כשבת ט"ו ע"א), ור"י בן פרחיה קדם לו ג' דורות. וחזק ממה שמבואר אצלנו שה' תלמיד ר"י בן פרחיה. מבואר גם ב„מגילת ניתל“ (ובסדר הדורות תחילת אות ב' הנ"ל) שהיה בזמן

(פראואסלאוון) לא שינו את חגם מהתקופה, ולמרות שתאריך הלוח השתנה, אבל את חגם לא שינו, והשאירוהו ביום התקופה שהיא עתה ו' בינואר, שאז ניתל, וח' ימים חוגגים [כי אומרים שאם יחוגו בכ"ה בדצמבר החדש, ה"ז באמת י"ג ימים לפני התקופה והיה צריך להקרות י"ב בדצמבר הישן]. — ולגבי חגם קלנדא, שהוא ראש שנתם, יתכן והוא אליבא דכולם בא' בינואר. כי בתחילת שנתם חוגגים. ונפק"מ לדינו של התה"ד הנ"ל, לשלוח להם דורות.

ובזה יובנו דברי ספר דרכי חיים ושלום הנ"ל שחשש רק לו' בינואר. וכן נהגו כל החסידים בפולין ורוסיה. דחזק ממה שכן צריך להיות שחגם הוא ביום התקופה. חזק מזה בארצות הסלבויות (רוסיה פולין וכו') נהגו חגים כהיונים הפראוא-סלבים, לחוג ביום ו' בינואר. — ולפ"ז שפיקר הקפידא בלילה של היום שבו חלה תקופת טבת, שמעתי בשם רבנן קשישאי, שאם התקופה חלה בלילה פשיטא שאותו לילה ניטל. ואם חלה ביום, אז תלוי, שאם חל לפני הצהרים נוהגים ניטל בלילה שלפניו. ואם חלה אחר הצהרים אז ניטל בלילה שלאחריו. אבל מנהג העולם לנהוג לעולם בלילה שלפני התקופה. ויבואר להלן אי"ה. — ולגבי שינוי המקומות מתי לנהוג, תלוי בטעם מניעת הלימוד או, וכדלהלן.

ג) ויש להסביר הענין, שבעצם ליל תקופת טבת יש שליטת קלי' חזקה, ולכן אז הצליח מעשה וכו' ונולד האיש. [ובמגילת ניתל מתאר אופן עיבור אמו, שהיה בליל חורף קר וגשם שוטף וסערה גדולה. וכנראה ס"ל שבליל התקופה נתעברה] — דהנה בספר קהלת יעקב (מע' טבת) כ' יש בחינת קלי' הנקראת טבת וכו' דדינן מתערין מינה, ובה נדבקין תתקמ"ד מיני חיצונים הנקרא כלבים וכו' ויש בזה סודות נפלאים וסכנה הוא לגלותם, כאשר כתב בזה בעל הקרנים ופירשו מהר"ש [מאוסטרופולי הי"ד] שם בדין ידיו עכ"ל. —

מוריה, שנה ארבע עשרה, גליון ה—ח (קסא—קסד), תשרי תשמ"ו

הילני המלכה שהיתה אלמנת ינאי המלך, ונפטרה ג"א תרצ"ו (סה"ד אלף הרביעי), ואת אומרת קל"א שנה לפני החורבן. — ותירץ לזה מצאנו בסדר הדורות בב' אופנים, או שלידת אותו האיש לא היתה בשנת ג"א תש"ס, כמו שהם מונים, אלא כפי דעה אחת נולד ג"א תרע"א, בזמן ינאי המלך. או כמש"כ בסה"ד (ג"א תק"ס) שתרי ישו הנוצרי היו, והראשון היה תלמיד ר"י בן פרחיה, ובזמן ינאי המלך והילני המלכה. ואחריו קם שני בזמן תלמידי בית שמאי ובית הלל, ובו מאמינים הנוצרים וסופרים ללידתו].

עכ"פ עובדא דהלל (דיומא ל"ה ע"ב) הבאנו רק לרמוז בעלמא, ואפי' אם כנים הדברים שהיתה ממש בליל תקופת טבת, אין זמן הדין נגדם ע"י לידתו, אדרבא לידתו או היתה מפני שהוא זמן דדיגין מתערין. וא"כ עובדא דהלל יכול להיות שהיתה אפילו לפני לידתו, ובכל זאת בעצם ליל תקופת טבת, יומא קא גרים לשליטת הקלי', והיא שסיכנה את הלל בשעתו, והיא שגרמה לעיבורו או ללידתו של אותו האיש לפני או אחרי כן. ובמגילת תענית (במאמר האחרון) כתוב ב"ט טבת בו לא כתבו רבותינו על מה [מתעניין]. והט"ו והמג"א (באו"ח סי' תק"פ) כתבו שבו מת עזרא הסופר. ובפי' תוספות חדשים (למגילת תענית שם) כ' ששמע מגדול א' דאז נולד אותו האיש דו"ק. — וצ"ל שכונתו שבשנה שנוולד היתה ליל התקופה ב"ט טבת. וא"כ התענית הוא על הצרות שנגרמו על ידו, שהם האינקוויזיות והצרות והגזירות מהם רח"ל, וזה ב"ט טבת תמיד. והתגברות הקלי' בכל שנה תלוי בתקופה שבכל שנה, ולכן נמנעים או מתורה וכו'. ד) אמנם בדרך אחרת הלך בזה מרן החת"ס (באגרות סופרים סי' ב') שתחילה הזכיר ברמו דברי רבו [ושמעתי השערה שהכונה להפלא"ה ז"ל שהיה מתלמידי המגיד ממוריטש ז"ל, ומתלמידי הבעש"ט ז"ל נובע מנהג זה של מניעת הלימוד] וכפי ששמע מדבריו סבר

רבו שמניעת הלימוד הוא מפני שאסור לשמוח ביום אידם, ופקודי ד' ישרים משמחי לב, ולכן סוגרים גם שערי טבילה כמו בט"ב. והחת"ס מקשה ע"ז כמה קושיות, ובתוכן דא"כ הו"ל להתיר פ' ואלו מגלחין וכדומה דברים המותרים בימי אבל. אלא כתב שאפשר שנהגו קדמונינו כן שלא ליתן מקום לבעל דין לקטרג באותה לילה שהעמים נועדים לבית טפלתם מחצות ואילך, ועם ד' ישנים על מטותיהם, שאפי' ת"ח רובם נעורים עד חצות וישנים אח"כ. ולא רצו לגזור שכל ישראל יקומו ג"כ בחצות, כאילו אנו נגררים אחריהם, ע"כ בהשכל מנעו הלימוד קודם חצות לגמרי, וממילא כל הת"ח, ובע"ב קובעי עתים לתורה, יקומו בחצות לשלם חובתם דבר יום ביומו, ונעסוק בעבודת ד', אלו מול אלו, וחמת המלך שככה, וטעם זה הגון בעיני, ומתוך הדברים אתה למד שיש לגעור בהקובעים מושב לצים שמחים לאיד, עכ"ד וקילורין הם לעינים. [וביערות דבש (דרוש א' בברכת השנים) כתב כזאת לגבי ענין אחר, שבשחר ה' מתמלא רחמים על ישראל, בראותו העכו"ם פונים לע"ז שלהם, וישראל עובדים ה' בכל לבב].

הרי שאדרבא המנהג הקדום הוא להרבות או בתורה אחרי חצות, לסתום פיות משטיגנו ומקטרגנו. ואחרי חצות בעידן רעוא, כשנשמותינו זכות וטהורות, אין לחוש שתורתנו תחטף ח"ו לקלי' אלא תתקבל לרצון לפני הקב"ה בעת שהוא בא להשתעשע עם הצדיקים בג"ע.

ה) ומצאתי בשו"ת דברי ישראל (ח"ב סי' כ"א) להג"ר ישראל וועלץ ז"ל שמביא מס' ערוגות הבשם (סו"פ שמות) ששמע בשם הגה"ק בעל דברי יחזקאל ז"ל שמקובל אצלו מאב"ד דעה"ק צפת דפסוק, עת לעשות לה' הפרו תורתך" הוא בגימטריא מכוון כמו, וזו שעה שתקופת טבת נופלת בו" ע"כ. ובשם הגה"ק מהר"ש מבעלז ז"ל מביא, שאמר עפ"י ד מרן הבעש"ט ז"ל לפרש (ברכות ל"א ע"א) אל יסטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה

מוריה, שנה ארבע עשרה, גליון ה—ח (קסא—קסד), תשרי תשמ"ו

שמתוך כך וזכרהו, כלומר אל יפטר אדם מדביקות הבורא ית' שהוא חבירו (כשבת ל"א ע"א לחברך לא תעביד, פירש"י ריעך וריע אביך) אלא מתוך דבר הלכה, שרק כשלומד פטור מדביקות, דמתוך כך שפטור ממחשבה אחרת בלימודו, וזכרהו למה שלמד, משא"כ אם הי' חושב גם בלימודו בדביקות לא הי' יכול לרכז כ"כ מחשבותיו ללמודו. וא"כ כשאדם לומד דבר הלכה א"א לו שיהי' בדביקות הבורא ית"ש, והלילה הזה צריך התגברות יתירה להחליש כח הסט"א, שלא תתגבר ח"ו על הקדושה, ולכן צריך דביקות גדול בהבורא ית"ש, ולכן נהגו ישראל לבטל אז לימודם, כדי שיכוונו דעתם רק לדביקות הבורא ית"ש לבטל עי"ז כח הסט"א, אתו"ד בקיצור. ומסיים ששמע מרבנים גדולים תלמידי מהר"ם שי"ק ז"ל [שהיה מפורסם בעוצם התמדתו] שלא למד עם התלמידים בליל חגם, וכן הערוגת הבשם ז"ל כשחל בליל ש"ק לא למד מס' הזוהר. [ובדאי נהגו כרבותיהם החת"ס והכת"ס ללמוד מחצות ואילך].

והוספה יש כאן על דברי החת"ס, שלא רק מחצות ואילך נתגבר בתורה לעומתם, אלא שגם בחצי הלילה הראשון עלינו להתדבק כ"כ בהבורא ית"ש, ולא להסיח דעת ממנו רגע כמימריה, עד שאפילו ללמוד א"א מרוב הדביקות. וכמובן שייכים דברים אלה לבני עליה, ומועטים המה. ומה יעשו צעירי הצאן, אשר הדביקות שלהם בתורה, היא דביקותם בהשי"ת, כמו שהעסקנו באריכות (בפתיחה לשו"ת משנת יוסף, במאמר תורה לשמה, אות ו') מהתניא (פרק כ"ג) ונפש החיים (שער ד' פ"ו) דכיון דאורייתא וקוב"ה חד, והוא ית' ורצונו אחד, א"כ כשלומד ודבק בתורה שהיא רצונו ית', הרי הוא דבק ממש בו ית'. — וא"כ יוצא לפי דבריו שבני העליה צריכים בלילה זו להתדבק בהשי"ת ביתר שאת בכדי להכניע עי"ז כח הקלי', ושאר ת"ח צריכים ללמוד ביותר, אשר זו ג"כ דביקות ממש

בהשי"ת, וגם הם יוכלו עי"ז להוסיף כח לבני עליה להתגבר ביתר עז. — אבל דברים אלה הם נגד המנהג שלא ללמוד. ועל כרחין לומר לפ"ד מהר"ש מבעלו ז"ל הנ"ל, דכיון שכח הסט"א גדול כ"כ בלילה הזה, עד שאי אפשר להאמין ולהרשות לשאר ת"ח ללמוד תורה, פן ח"ו לא ילמדו כראוי לשמה, ולא יתדבקו על ידה בהשי"ת כדבעי, ואדרבא עוד יוסיפו כח ח"ו לקלי'. רק בני העליה הם לא יסיחו דעתם מדביקות השי"ת רגע כמימריה ועי"ז יגבירו כח הקדושה.

(ו) והנה לולא דברי רבותינו הנ"ל, ולולא דמסתפינא, הייתי נותן גם טעם בפשוטן של דברים למניעת הלימוד בליל חגם. עפי"ד תרומת הדשן (סימן קצ"ה) הנ"ל, והרמ"א (יו"ד סו"ס קמ"ח) שכי' דאית בזה משום איבה אם נפרש עצמינו מהם ביום חגם, ואנו שרויים ביניהם וצריכים לשאת ולתת עמהם כל השנה, ולכן אם נכנס לעיר ומצאם שמחים ביום חגם ישמח עמהם משום איבה דהוי [רק] כמתניף להם ומ"מ בעל גפש ירחיק וכו' עכ"ל. ולכן בלילה שבה שמחים הם לאידם, ונכנסים לכנסיותיהם, סגרו אבותינו שערי בתי מדרשות וישיבות וחדרי תשב"ר, בבחינת למה תתראו לנהוג כבכל השנה שלא לעשות חג להשתתף בשמחתם. והיתה גם סכנה מהמון עם שהשתכרו, והיו עלולים להתפרץ לתוך בתי מדרשות, ובפרט הפריצים האכזרים היו חוטפים יהודים למסיבות הוללותיהם ומתעללים בהם שם. והיו שהעלילו עלינו שדינו היתה: בו. ואצל האומות הנאורות חששו שלא יתערבו ישראל בגוים ולא ילמדו ממעשיהם. ולכן קיימו בעצמם מאה"כ (ישעיה כו, כ) לך עמי בא בתדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וכיבו האור והלכו לישון. ואחרי חצות לילה כשכבר שכבו הם שכורים על ערסותם או קמנו ונתעודד לעבודת בוראנו ית"ש.

ומצאתי כתוב כן בספר מטעמים (ווארשא תר"נ) באות ג': טעם למנהג שנמנעים מללמוד

אז. ור' שמואל בר נחמני שאמר אחרי דברי ר' יוחנן הנ"ל, מפני שהוא ג' ליצירה" פירש דברי ר' יוחנן. — ובחי' אוצר בלום לע"י הקשה עליו ממס' סופרים (יו, ה) שמפורש „מפני העכו"ם שלא יאמרו על כי אנו [העכו"ם] שמחים בראשון, הם [היהודים] מתעניין בו". וכן הק' החד"א ז"ל בכסא רחמים (השלם) למס' סופרים שם, גם על היד דוד.

וראיתי במאירי (לתענית כ"ז ע"ב) שגרס מפני „הנוצרים" וכתב ונ"ל בפירושו מפני הכבליים, שהיו הם מתיראים מהם הרבה, והוא קורא אותם נצרים ע"ש נבוכדנצר, כמו שביארנו בפסוק נצרים באים מארץ מרחק, וידוע שצלם הגדול לעבודת השמש היה נעבד באותו זמן בבבל ואידו ביום א' עכ"ד. וג"כ צ"ע שהרי מדובר באנשי מעמד שבירושלים ובאנשי משמר שבכל א"י, ומה פחדו מהבבלים. ואולי בסוף ימי בית ראשון בתקופת צדקיהו היו כפופים לנבוכדנצר. או אפשר שהמאירי כתב כן כדי להוציא מלבם של הנוצרים גדר התלמוד. — שו"ר במהרש"א שנתקשה בזה שהרי בזמן בהמ"ק היתה ידינו תקיפה עליהם. אלא צ"ל שהעמים נהגו כן עוד מקודם כהנוצרים [כהמאירי הנ"ל], דהא משמע שגם בבית ראשון לא התענו אנשי משמר, והנוצרים לא היו עד בית שני. וגם כשידינו תקיפה לא התענו, כיון שנתבטלו אז ממלאכה, וחששו שלא יאמרו ישראל שאנשי משמר חוגגים יום א' כמו העכו"ם עכ"ד.

עכ"פ חזינן שמפני אימת המלכויות, או לפ"ד מהרש"א מפני החשד, נמנעו מעבודת ה' בתענית וקביעת מעמדות ותפילות. וה"נ שמא זו היתה הסיבה ע"ד פשטות על מגיעת תורה ועשיית חתונות בליל חגס. — אבל כמובן דברי רבותינו הקדושים ז"ל שרירין וקיימים, שחז"ל מהפשטות יש בדבר בודאי ענינים פנימיים נסתרים, וכמו שהבאנו המקצת שגילו לנו.

(ז) והנפקא מינה בין הטעמים דלעיל הוא:

בליל שחל תקופת טבת, לפי שבימים הראשונים היו צוררי ישראל אורבים עליהם ומכים אותם בלילה ההיא, אנה שמצאו אותם בתוך או ברחוב, מכות אחוריות, ולפעמים עד שמתו תחת ידם. שההמון חשבו זאת למצוה. ולכן גזרו גדולי הדור על המלמדים ועל התלמידים ועל בני הישיבות שיכבדו וישבו בבתיים בלילה הזה, ולא ישוטטו בחוצות (לקוטי הפרדס) עכ"ל.

[ואכן גם לטעם הנ"ל דמגיעת הלימוד הוא משום שליטת הקל"י, רצוי לישב אז בביתו, וכדאיתא בזה"ק (פ' וירא קז:) בשעתא דדינא שרי בעלמא לא ליבעי לאשתכחא בשוקא, דכיון דשריא דינא לא אשגח בין זכאה וחייבא, ולא בעי לאשתכחא תמן, וכתוב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר עכ"ל בקיצור].

וסיפר לי ת"ח מובהק מפע"ק ירושלם ת"ן, שבבחרותו גמר פעם לימודו בלילה עם חבריו, ולא ידעו שהלילה ניטל. ובדרך לביתם משכונת מחנה יהודה למאה שערים, פגעו בהם חיילים אנגליים (בזמן המנדט), ורצו אחריהם וזרקו למולם אבנים גדולות, ובפחד גדול נצולו מהם. והרי זה כעין דאמרינן (תענית כ"ז ע"ב) שביום ראשון לא התענו אנשי מעמד, א"ר יוחנן מפני הנוצרים, פירש"י שעושים אותו יו"ט שלהם עכ"ל. כלומר שאם חכמינו ופרושינו יצומו בחגס, תהיה להם איבה. וכ"ה בפ"י רש"י לעין יעקב: וכי חזו דמתעניין ביום חגס אתו לידי סכנה עכ"ל. — וקצת תימה שאנשי מעמד, שהיו בזמן בית המקדש, כבר אז לא צמו, מפני הנוצרים. והרי לפי מה שנתבאר לעיל נולד סמוך לפני החורבן. ואפי' אם אח"כ נתרבו מאמיניו מאד, אבל ה"י זה רק בסוף ימי הבית השני. וכי על זה תהיה כונת חז"ל שאנשי מעמד לא התענו ביום א' (לפ"ד ר' יוחנן).

ובחי' „חדושי" לעין יעקב כתב בזה הברקה, דמפני הנוצרים, ר"ל מפני היצורים הנוצרים ביום עש"ק וביום א' הוא ג' ליצירה וחלושים

ויעקב אבינו מרוב קדושתו דיבר כן לצורך השעה. כן אין ללמוד ממעשי צדיקים מה שלבנ"א פשוט לא נכון לעשות כן (ראה בארוכה בהוספות מהרצ"א לסור מרע ועשה טוב).

עוד נפ"מ בין הטעמים דלעיל יהיה, מתי ליל ניטל. דלהחת"ס תלוי בחג העמים שבמקומו. ואם למשל באמריקה יקומו הכומרים בחצות ליל כ"ה בדצמבר לתיפלתם, וישראל ישנים על מטותיהם, יהיה ח"ו קטרוג. וא"כ עלינו לקום אז בחצות לילה לעומתם. אבל בארצות הסלבויות שכומריהם קמים בחצות ליל ו' בינואר, עלינו לקום אז והכל תלוי לפי מנהג העמים שבמקומו. וכן הוא גם לפמ"ש בספר מטעמים הנ"ל. — ואולי גם להבני יששכר והמנחת אלעזר עיקר שליטת הקלי' היא כשנכנסים הם לתיפלתם, בכל מדינה לפי מנהגי העמים שבה. — אבל י"ל דלהבני יששכר והמנח"א תלוי בכל מקום כליל התקופה, וכמו שנתבאר שאז תמיד יש שליטת קלי', עוד לפני מעשה אותו האיש. וא"כ לא רק בארצות הסלבויות אלא גם באמריקה ושאר ארצות, הגם שחוגגים בכ"ה בדצמבר, מ"מ ליל ניטל הוא בליל ו' בינואר, שהיא ליל התקופה. — ואפשר יש מקום לחוש בשניהם. בכ"ה בדצמבר מפני חג העמים ששם, ובו' בינואר מפני התקופה. — ויל"ע בארץ ישראל איך לנהוג, כי גם כאן יש ב' מיני כומרי העמים.

וכתב אלי בתשובה הגאון הגדול רבי אברהם דוד הורוויץ שליט"א גאב"ד שטרסבורג וכעת חבר הבד"צ דפעה"ק ירושלם ת"ו, מח"ס קנין תורה, שמבית אבותיו הגאון"צ הורגל שבליל כ"ה בדצמבר נמנעים מלימוד מתחילת הלילה עד חצות לילה. ובששה בינואר נמנעים מחצות יום ו' דינואר עד חצות הלילה ולא חשו באיזה שעה חלה התקופה, וסימן לדבר דשאלת טל ומטל בחו"ל בחמש לדצמבר, שהוא ס' לתקופת תשרי, ויום התקופה בכלל (או"ח קי"א), וכי הבאה"ט ואין חילוק מתי חל התקופה אם בחצי היום או אח"כ, רק שיהא קצת קודם

— דלטעם החת"ס העיקר מחובת היום לקום בחצות לילה, ולא איכפת לן אם יעור כל הלילה וילמד גם לפני חצות. — ולהבני יששכר והמנחת אלעזר הקפידא דוקא שלא ללמוד לפני חצות לילה ואם ירצה להשלים חוקו בודאי טוב שיקום בחצות, אבל ח"ו רק מענין לימוד תורה, ולא מחובת היום. — ולהשר שלום מבעלז ז"ל עבודת בני עליה היא להיות דבוק בהשי"ת במדה מרובה לפני חצות לילה, שיהיה זה לעומת זה, וא"כ לא ישן אז ואולי מודה להחת"ס שגם לא ישן אחרי חצות, שאז ביותר צריך להתגבר לעומתם כשהם קמים לבתי תיפלתם.

ואליבא דכו"ע אסור לשחק לפני חצות לילה בקלפים או שאר מושב לצים, כלשון החת"ס הנ"ל. וכ"כ בדרשות כת"ס (ח"א דף ע"ה ע"ג) בהספדו על רבינו משולם איגרא ז"ל מה נאמר ומה נדבר, בשלנו הרעה הזאת, בשמוח ישראל לאיד וחגא של ע"ז ועושים החגא לחג, אוי נא איך יערב לב איש הישראלי לישב בסוד משחקים, בפרט בימים של צער דבימים ח' ט' י' טבת היה חושך בעולם וכו' עכ"ד. ובקדושת לוי (בדרושים לחנוכה שבסו"פ מקץ, בד"ה וידוע מאחז"ל) כתב שלא לילך בקול משחקים כלל ח"ו, והו' יודעים שבקארטן בכל קארט יש קליפה גדולה אשר לא ראוי להזכירה, ומטמאים עצמם בקליפות אשר אין ראוי להביא לתוך הפה עיי"ש. — וביסוד ושורש העבודה (שער י"ב סופ"א) כ' שהירא לדבר ה' ירחיק בניו שלא יכירו כל צורת הקליפות הקארטן ואסור לשחק ב"דומינו" וכדומה עיי"ש. — ואם אסרו זאת בימי החנוכה הקדושים, כש"כ שאסור לעשות כזאת בלילה מתוח זה, אשר יש ח"ו כח לקלי', ועי"ז ימשיכם עליו ביותר רח"ל. — ואם אולי יאמר מישוהו שהיה צדיק שעשה כן, אין ללמוד ממעשיו, דשמא היו לו מחשבות גבוהות, כעין שעיר לעזאזל, לזרוק לקלי' חלקם וכדומה. וכמו שלא ילמד מישוהו מיעקב אבינו הקדוש, לומר לחותנו הבה את אשתי ואבואה אליה, שקל שבקלים אינו מדבר כן,

מוריה, שנה ארבע עשרה. גליון ה—ח (קסא—קסד), תשרי תשמ"ו

שארץ ישראל חרבה ושוממה וכו', עכ"ז החיצונים אינם שולטים בא"י, רק מה שהחריבו, ואח"כ נתגרשו, ועמדה א"י בחורבן ואין זר בתוכה עכ"ד (ותחילת דבריו שם מובאים בשו"ת חת"ס חיו"ד סימן רל"ד). — [וצריך לחלק בין ד' הרמב"ן הנ"ל, לבין הא דאמרינן (בשבת קנו) שבפנקס ריב"ל כתוב שהימים גורמים לנולדים להשתנות בטבעם, וריב"ל בא"י היה, וכן ר' עקיבא היה בא"י וחזו לו כלדאי שבתו ביום חופתה וכו' (שם קנו:) שאינו ענין לזה].

וזה שאמר הגר"ש הלר ז"ל שאין לחוש בא"י שאינו דומה לחו"ל ששם שליטת שרי העמים ויש התפשטות הקלי', וישראל העצור ועוזב בחשש סכנה. משא"כ בא"י נחלת ה', שהחיצונים נתגרשו מתוכה. — אכן הגם שיפה אמר כן בעירו צפת, שהיא מהחידות שבעיירות הקדומות שאין בה שום בית תיפלה לנוצרים [ואולי זה היה טעמם של הצדיקים שבחרו בצפת, שמרן החת"ס כ"כ התרעם עליהם, בהספדו על רעש צפת (בתורת משה סו"פ אמור), על שעזבו את ירושלים מקום השראת השכינה בכותל המערבי עיי"ש. כי הם שבאו מחו"ל המלאה בתי ע"ז, ומצאו בירושלים בעיר העתיקה ג"כ מלא בתי תיפלות מכל העדות, בחרו בצפת מטעם זה, כן ז"ל אולי¹]. אבל בעה"ק ירושלם ת"ו שכל המקודש מחבירו חרב מחבירו (כבאגרת הרמב"ן), ובה בעה"ר ריכוז גדול של כנסיות, שם אולי לא אמר שאין לחוש, וכן שמעתי מת"ח מובהק, שבעה"ק ירושלם ת"ו לא רק שיש בה כנסיות חשובות שלהם [שואמרים כאן נולד וכאן קבור], אלא שנוצרים מהעולם באים אליהם,

הלילה, וה"נ בתקופת טבת כן, עכ"ד. — והיינו שהיו גאונים וצדיקים, שלמרות גדולת תורתם ושקידתם, נמנעו מללמוד בשני הזמנים [ובדאי עסקו בצרכי צבור, או דברי מצוה אחרים, וח"ו לא הלכו בטל]. ועיקר הקפידא היתה בליל התקופה. אמנם גם בכ"ה בדצמבר חששו כיון שיש עמים החוגגים אז.

ח' ולגבי ארץ ישראל מפורסם מה שאמר הרה"ק ר' מרדכי מסלונים ז"ל, בשם הגה"ק ר' שמואל הלר ז"ל אב"ד דעה"ק צפת ת"ו, שבא"י אין לחוש לניטל כלל. — וסמך לדבריו מד' הרמב"ן (פ' אחרי ית, כה) כי ה' ברא הכל ונתן על כל עם מולות בשמים ועליהם מלאכים שרים עליהם, כענין שר מלכות פרס ושר יון. אבל א"י נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מהמלאכים קצין שוטר ומושל, וז"ש והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ עיי"ש. ובזה"ק (פ' יתרו דף עט:) כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, מאי טעמא משום דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא, ושכינתא באתרה יתבה, והאי בהאי תליא, וכתב באור החמה בשם הרמ"ק ז"ל שישאל מתייחסים במציאות נשמתם אל ארה"ק, והגויים מתייחסים לחו"ל ארץ העמים הטמאה שתחת שר שלהם. אבל ישראל הדר בחו"ל, אינם בשכינה שבא"י, ולא בשר שבחו"ל, אלא עצור ועוזב עיי"ש (ועי' באריכות ביואל משה, במאמר ישוב א"י, לגבי זה"ז). — ובחסד לאברהם למהר"א אזולאי ז"ל (מעין ג' גהר ג') כתב שיש כיסוי ופרוכת ומסך הבדל סביב לא"י, אשר שומרים גבולים הללו, שלא תתפשט הקליפה ומגרשים בכל דור ודור מתוכה, אע"פ

עפרא תלת פרסי קריב לקבריה עכ"ל. הרי שג' פרסאות (י"ב קילומטר) סביב לקבר הצדיק נרגשת קדושה באדמה. וצפת הרי סמוכה ונראית למירון, מכון שבתם של איתני העולם, רשב"י ור"א בנו, וב"ש וב"ה, ושאר תנאים קדושים שבין מירון לצפת. — כל זה להערה בעלמא כי עיין אריכות גדולה בד"ק מרן החת"ס בחיו"ד סי' רל"ג ורל"ד.

1 [ועוד סמך יש להביא להם ממש"כ בזה"ר הק' (שמות ז:) שמש"ח צדיקנו עתיד להתגלות בב"א תחילה בארץ הגליל לפני הגאולה השלימה בב"א. ואולי לכן בחרו לשבת שם, בצפייתם בכל יום לביאתו. עוד אמרו בזה"ק (שמות ה.) א"ר חייא אי בני עלמא ידעין יקרא סגיא דיעקב בשעתא דא"ל קב"ה אנכי ארד עמך מצרימה הו' מלחכי

מוריה, שנה ארבע עשרה, גליון ה—ח (קטא—קסד), חשרי תשמ"ו

ממקום שהחמירו בו, אם אין דעתם לחזור למקומם הישן, מ"מ יש להם לנהוג כמנהג מקומם הישן. ראה בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קצ"ב) מובא ביד אפרים (לשו"ע יו"ד לט, יח) שכ' שבבלגראד היה שם קהל ספרדים משנים קדמוניות, ונתישבו שם אשכנזים שלא היה דעתם לחזור, יש להם לתפוס מנהגם אפילו לקולא, אך עכשיו שקהל אשכנזים היו עם קדוש בפני עצמו ינהגו כמנהגם, והם כשני ב"ד בעיר א' שאין בהם משום לא תתגודדו עי"ש.

ושמעתי נאמנה מתלמיד מובהק של מרן מהרי"ץ דושינסקי ז"ל גאב"ד דפעה"ק ירושלם ת"ו, שעפ"י רוב למד אפילו ברבים בליל ניטל, ורק כשהעירו לו שהלילה ניטל, והי' כבר מאוחר אמר „כבר מאוחר, והלילה ניטל“, והשאיר הספר פתוח, וסיפר קצת סיפורי צדיקים.

ט) אמנם ראינו לגדולי האדמורי"ם שבאו מחו"ל לא"י שגם כאן נהגו בניטל כבחור"ל, וא"כ החוסים בצלם ינהגו כמותם. וכ' בשו"ת דברי ישראל הנ"ל שהאשכנזים נוהגים בכ"ה בדצמבר, והחסידים בליל התקופה. וא"כ כל א' ינהג כמנהגו, ובפרט שגם בא"י ישנם משני סוגי הנוצרים. ומי שרבו נוהג בשניהם, יש לו אילן גדול ליתלות בו.

ובדקתי בלוח והשנה שנת תשמ"ה תקופת טבת ביום א' י"ג טבת, ו' ינואר 6.1.85 (בשעה 10.30 בבוקר). א"כ ליל ניטל הוא אור לששי בינואר. אבל בשנה שעברה תשד"מ היתה תקופת טבת ביום ז' בינואר (בשעה 4.30 אחה"צ), וכן בשנת תשמ"ג בליל ז' לינואר (בשעה 10.30 בלילה), א"כ ניטל הוא אור לשביעי בינואר. [ושינוי תאריך התקופה תלוי בחשבון ימי שנת החמה, אם השנה פשוטה בת שס"ה ימים, ואז לחודש פברואר כ"ח ימים, או שהשנה מעוברת בת שס"ו ימים ואז לפברואר כ"ט ימים, ואכמ"ל בזה]. — ורובא דעלמא חסידים נוהגים תמיד באור לז' בינואר. אבל הרה"ק מהר"א מבעלו ז"ל אמר שאמנם

וצ"ע אפוא אם לחוש בירושלם. וכמש"כ היערות דבש (סוף דרוש א') שכאשר גבר החטא בעוה"ר, ונסתלקה השכינה וגבר סט"א, בעוה"ר ביותר סביב הקדושה יתהלכו רשעים וגברו כחות חיצונים עכ"ל. וי"ל דבכל זאת קדושת השכינה, קדושת עולמים, גדולה כ"כ שמגרשת כל הקלי'. ומונעת מהם כל שליטה, ואור השכינה דוחה הרבה מן החושך. ושפיר קאמר הרב ר"מ מסלונים ז"ל משמו בסתמא שאין לחוש, ולא חילק בין ירושלים לצפת. ובשאר עיירות א"י שאין בהן בתי תיפלות עדיף שלא לחוש.

וגם מטעם נוסף יש להקל בא"י, כי כאן בא"י חכמי הספרדים ותלמידי הגר"א שנמצאו בה לא חשו לגיטל. ומתחילה לא קיבלו עליהם לנהוג מנהג זה. וא"כ גם החסידים שבאו אח"כ נגררים אחריהם ולא שייך לתת עליהם חומרי המקום שיצאו משם, דחומרא זו במקום תליא, וכאן בא"י ששלטו הישמעאלים לא הי' ענין של חגא הניטל כלל, והנוצרים היו מיעוט שנתבטלו ברוב הישמעאלים, ומה גם עתה שמתבטלים ברוב ישראל. — וגם אין זו חומרא, אלא מחשש סכנת הנפש או הגוף שמרו עצמם בארצות מסויימות. והיכא דליכא סכנתא א"צ שמירה.

וגם אמרינן (בחולין י"ח ע"ב) שהעולה מבבל לא"י כיון דכייפינן להו עבדינן כבני א"י, ואפי' תימא שגם מבבל לא"י חייב לנהוג כחומרי מנהג המקום שיצא משם, מ"מ אם אין דעתו לחזור, עביד כבני א"י. וכ"פ בשו"ע (יו"ד ריד, ב) דבאין דעתו לחזור הותר לנהוג כקולי מקום שבא לשם. וכ"ה בשו"ע (או"ח תקעד, א) שההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין רק אם דעתו לחזור צריך להתענות עמהם, וכ' המשנ"ב דגם תעניות ידועות שעל צרות שהיו כגון כ' סיון בפולין על צרות שנת ת"ת, הותר לו, אם במקום שהלך לשם אין נוהגים בו, ואין דעתם לחזור.

אכן הני מילי ביחיד, אבל כשנמצא צבור שלם במקום החדש שמקילים בו, שהגיעו לשם

מוריה, שנה ארבע עשרה, גליון ה—ח (קסא—קסט). תשרי תשמ"ו

על שולחנו ברבים, ואמר שהתורה שלנו היא תפילה. — [וכמובן שלא באתי ח"ו לאפוקי ממנהגי אדמורי"ם בעלי רוח"ק אחרים, אם נהגו באור ל' בינאר, אלא ספרתי את הידוע לי מכ"ק גיסי עט"ר קוה"ק זי"ע].

(י) לסיומא דמילתא אחר שפירשתי הדברים כשמלה, המבין יבין מעצמו איך לנהוג, ולכל א' מנהג אבותיו ורבותיו בידו. וכבר כתב הרמב"ם (בהל' שמיטה ויובל י, ו) שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות עכ"ל. — ופשיטא דאפי' מי שאצלו לא נהגו ניטל, יכול להחמיר על עצמו בעניני פרישות מעונה הנ"ל, שהם דברים שבצנעה, ותבא עליו ברכה. — ומי שע"פ רבותיו נוהג ניטל, לענ"ד לית טב מינה לנהוג כהחת"ס, לקום בחצות לילה, שע"ז מרויח תרתי, מקיים מצות היום, ומרבה עוד בתורה. ומי שאינו יכול מטעם הנ"ל בתחילת דברינו, הייתי מייעצו ללמוד ספרי מוסר, שזה כעין דברי מהר"ש מבעלז ז"ל הנ"ל להשתדל להדבק בהשי"ת, ומוזה בן אדם אינו פטור אף רגע, מלקיים שויתי ה' לנגדי תמיד [וי"א שאפי' במרחץ ובהכ"ס מותר להרהר במציאותו ית', כמבואר בספרים, ראה אריכות בשו"ת להורות נתן ח"א סי' א']. ואינו לימוד הלכה ופוסקים שנהגו שלא ללמוד בניטל, ובוה יר"ש יצא ידי כולם, שאינו בטל, אדרבא עושה חשבון הנפש ועי"ז מבטל כח הקלי' [ואפשר גם לקרוא תולדותיהן וסדר יומם של גאונים וצדיקים, שיעוררו להדבק בדרכיהם וטוב לדעת אותם]. ורמז נאה לזה ממעשה יוסף הצדיק (פ') וישב לט, (יא) ויהי היום פירש"י יום איד שלהם ויבא הביתה לעשות מלאכתו ובתרגום למבדק בכתבי חושבניה. ר"ל שבא לעשות חשבון נפשו, כדי להכניע עי"ז כח הקלי' שביום אידם. ובמד"ר (פז, ז) ואין איש שלא מצא עצמו איש, שכ"כ התעורר ע"י המוסר וחשבון הנפש עד שהתפשט מהגשמיות והיה כולו דבוק בהשי"ת.

תלוי מתי שכומרים הולכים לבתי תיפלתם, אבל בכל זאת ניטל תמיד הוא באור ל' בינאר. והוסיף לומר שגם אם הם הולכים בז' בינאר, טועים הם, והעיקר באור ל' בינאר עכ"ד. והיינו שיש זמן מיוחד שהוא הגורם, והוא מתי שהם צריכים ללכת, לא מתי שהולכים בפועל. ולפ"ז אינו תלוי בזמן הליכתם ממש, ולא בליל התקופה ממש. ויש להבין שיטתו. מ"מ מי יבא אחר המלך, ומסתמא הרה"ק מהר"א ז"ל הרגיש בהתגברות הקלי' שהיא בליל ו' בינאר.

ואספיה בזה על דקות הרגשתו הקדושה, ב' עובדות מעין זה בלבד [הגם שבספרי תולדותיו מסופרים הרבה עניני רוח"ק]: בברכה על מטבעות עסק בעתים נדירות בלבד ופעם בקשוהו שיברך מטבעות וציוה להניחם על השלחן ולפרוס מטפחת עליהם, ושם ידו הק' על המטפחת ובירך, ולא הסתכל על המטבעות כלל (ואולי ה' באחרית ימיו כשכבר לא ראה). והיה שם אחד ממשפחת החסידים רובינפלד משווצריה, וכששמע שהרבי מברך מטבעות, רץ והוציא מטבע שווצרית מכיסו, והניחה על השולחן תחת המטפחת באותו רגע כמימריה נרתע מהר"א ז"ל, וצעק להוריד המטבעות מיד משולחנו, שיש עליהם (על שווצריות) שתי וערב. ונטל ידיו במים והפסיק לברך. — פעם התאכסן באכסניא, ובלילה נדדה שנתו המועטת מעיניו. בבוקר ביקש לבדוק מה נמצא בחדרו, ומצאו כמה ספרים, ביניהם חומש עם ביאור מגדלוון (שעליו כתב החתם סופר בצואתו: בספרי רמ"ד אל תשלחו יד) אמר שעתה נודע הדבר למה לא יכל לישון, ואמר שמבקש מהשי"ת שהתורה והתפילה שלו בעת שהותו באכסניא לא יחשבו לו (כי אינו חפץ בכאלה). [ומקור לדבריו מס' דרך פקודיך (מל"ת י"א בהגה) דספרי מינות הם כצואה וע"ז ממש וכשהם בבית אסור לדבר בד"ת עיי"ש]. — וא"כ מי זה יכול להתוכח אתו, ואם קבלה היא נקבל. — ואגב, כשחל ניטל בליל ש"ק אמר תורה

מוריה, שנה ארבע עשרה, גליון ה—ח (קסא—קסד), תשרי תשמ"ו

המסופקים יתלה בשני. [ויש לחלק אולי, ולדמות לב' קדירות של היתר, שנפל איסור לא' מהן. דהיינו שלתוך ימי ההיתר נפל הניטל שאז שניהן אסורין, ויל"ע ואכמ"ל].

ויותר מזה קיי"ל בשו"ע (או"ח סי' שד"מ ס"א) ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת וכו', וכתב הט"ז דלהלך מותר לו גם יותר מר' אמות, משום דתחומין דרבנן הוי ספיקא דרבנן לקולא בכל יום. — הרי דביום שהוא מסופק בו, אם זהו, מותר באיסור דרבנן.

וראה בר"ן (ריש מגילה) שכ' ולענין עיירות המסופקות, הגם שהוא ספק דדבריהם, והו"ל למיזל לקולא ולפוטרו לגמרי ממגילה אם אתה עושה כן אתה מבטל ממנו בודאי מקרא מגילה עיי"ש. וזה שייך במגילה שע"י הספק יבא לבטל מצוה שחייב לקיימה בקום ועשה. אבל כאן ל"ש לומר אם אתה מיקל בספיקו אתה מבטל ממנו המנהג שלא ללמד, ומנהג ישראל תורה. דהמנהג רק בשב ואל תעשה, שלא ללמד בודאי יום אידם, ואם נפל ספק מתי הוא, יש סברא להקל דרבנן, אפי' אם עי"ז מתבטל המנהג בשב ואל תעשה, וכדסלקיה דעתיה דהר"ן לומר במגילה, דו"ק.

וכאמור מי שאפשר לו יחזיק במנהג אבותיו ורבותיו, ויכול להכין לעצמו רשימה מקודם, להגות חפציו השונים, מכתביו וחשבונותיו, ומעשי צדקה וחסד, ומצות כיבוד אב ואם, וכדומה, לאותו ערב ולמחרת ישכים לעבודת הבורא ית"ש.

וסמך לזה מהוהר הק' (פ' קרח דף קע"ח). בכל ליליא וליליא עד לא ישכב ועד לא נאים, בעי בר נש למיעבד חושבנא מעובדוי דעבד כל ההוא יומא, ויתוב מינייהו, ויבעי עלייהו רחמי. מ"ט בההיא שעתא [לפני השינה דוקא], בגין דההיא שעתא אילנא דמותא שארי בעלמא [בתחילת הלילה], וכל בני עלמא טעמין טעמא דמותא [בשינה שהיא א' מששים במיתה], ובעי בההיא שעתא למעבד חושבנא מעובדוי [כמו בעת המיתה שהאדם יתודה, שכל המומתין מתודין, לכן גם עתה יתודה, אור החמה מהרמ"ק], ויודי עלייהו בגין דאיהו שעתא דמותא, ואלין אקרונ מארי דחושבנא עכלה"ק. — הרי שבזמן שליטת הדין שאילנא דמותא שורה בעולם, הזמן להתודות, ועי"ז ממשיך על עצמו רחמים וחיים. וכמו"כ בלילה שמפחדים משליטת חיצונים, הזמן להתודות ולהתעורר, ולחיות ממארי דחושבנא.

ואם לומד או מלמד תורה ברבים, ואי אפשר להקדים או לשנות זמן הלימוד, יש מקום להקל, שהרי כמה מנהגים יש, זה בכ"ה בדצמבר וזה בה' בינואר וזה בו' בינואר, ולא גרע מספיקא דרבנן לקולא, וזיל הכא קא מדחי ליה, וזיל הכא קא מדחי ליה (כמועד קטן ט"ו ע"ב) כדמצינו באו"ה בכמה דוכתי דתלינן שהאיסור כבר נאכל. — וכגון בשו"ע (יו"ד קיא, א) ב' קדירות אחת של איסור ואחת של היתר, ולפניו חתיכת איסור דרבנן, ונפלה לאחת מהקדירות ואין ידוע לאיזה נפלה, תולין להקל. — וה"נ בכל א' מהימים